ЛІТАРАТУРА

1. Адамович, А. М. Последняя пастораль [Электронный ресурс] / А. А. Адамович // Электронная библиотека RoyalLib.Com. – Режим доступа: https://royallib.com/read/adamovich_ales/poslednyaya_pastoral.html–0. – Дата доступа: 15.09.2018.
2. Культурология. XX век : словарь. – СПб. : Университетская книга, 1997. – 640 с.
3. Литературный энциклопедический словарь ; под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева ; редкол.: Л. Г. Андреев, Н. И. Балашов и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 752 с.

Заяц Н. В. (Мінск, Беларусь)

«ВЯДОМА, АДРАЗУ РАССТАЦЦА З ТАБОЙ НЕМАГЧЫМА…»: ІНТЫМНАЯ ЛІРЫКА МАКСІМА ТАНКА КАНЦА 1980-Х – 1990-Х ГГ.

Псеўданім выдатнага майстра слова народнага паэта Максіма Танка перш за ўсё асацыюецца з паэзіяй змагання, як і назва яго першага зборніка «На этапах», якім малады творца заявіў пра сябе свету. Сапраўды, у літаратуру Яўген Іванавіч Скурко ўвайшоў як бунтар і трыбун, адразу стаўшы самым яркім прадстаўніком тагачаснай заходнебеларускай рэвалюцыйна ангажаванай паэзіі. Аднак з самага пачатку ў плыні пераважна грамадзянскіх вершаў – «на пераломе жалеза і пеўняў» – выразна акрэсліўся лірычна-інтымны струмень («З каласамі», «Вясной» і інш.). Заяўленая ўжо ў першай кнізе тэма адносін паміж закаханымі пройдзе праз усю творчасць паэта і ўвасобіцца ў шматлікіх вершах і паэмах.

Не стаўшы мэйнстрымам, інтымная лірыка Максіма Танка, аднак, уяўляе сабой значны корпус твораў і раскрывае адну з іпастасяў шматграннай мастакоўскай асобы. Тэма кахання актуалізуецца і ў кнігах «Збор калосся» (1989), «Мой каўчэг» (1994), «Errata» (1996) – паэтычных падсумаваннях доўгага і насычанага падзеямі жыццёвага шляху. Напісаныя ўжо сталым аўтарам, творы інтымнай лірыкі ўражваюць свежасцю назіранняў, глыбінёй перажывання, нечаканасцю вобраза.

Дзелячыся развагамі над танкаўскай творчасцю 1980–1990-х гг., М. Арочка зазначыў: «У філасафічным спасціжэнні прыродных і маральных першавысноў шмат увагі аддаецца красе інтымных пачуццяў – своеасаблівым «разрыўкам» у навале кардынальных праблем. Зваблівыя, усмешліва-дасціпныя, праменна-лятучыя, як знічкі, яны звычайна паходзяць з вясковых узаемадачыненняў, сатканых з наіўнай, незапарушанай інтымнасці, недатыкальнай ашчаднасці, раўнівасці («Ружа вятроў», «Гляджу на цябе»)» [1, с. 342]. Адным з лепшых набыткаў інтымнай лірыкі гэтага перыяду даследчык небеспадстаўна лічыў верш «Табе» (1984), створаны «ў традыцыйным ключы», дзе выяўляецца драматызм «чалавечага жыцця, што невідочна пераплецены з драматызмам часу» [1, с. 343]. «Абяцаў я калісьці табе / Падарыць усе мары і сны, / Усе скарбы і кветкі зямлі, / Салаўіныя ночы вясны» [2, с. 8]. Твор прасякнуты каханнем і павагай да любай жанчыны, што не растрачваюцца з гадамі, не выцясняюцца будзённасцю, руцінай, а, наадварот, мацнеюць. Лірычнаму герою бракуе смеласці папрасіць прабачэння за няспраўджаныя абяцанні, за «безліч трывог і пакут», ды, верагодна, гэта і не патрэбна, бо яго намеры і ўчынкі сведчаць пра сілу і новую прыроду кахання: «Дай жа мне табе дапамагчы / Дроў прынесці, скрышыць качаны, / Малышоў-непасед панасіць / І паставіць у печ саганы, / А прысеўшы вячэраць за стол, / Аб нягодах забыцца на міг / І тваім спрацаваным рукам / Адпачыць у далонях маіх» [2, с. 8]. Шчымлівае пачуццё любові, шкадаванне блізкага чалавека, імкненне раздзяліць турботы ствараюць своеасаблівы мікракосмас дваіх – Яго і Яе, непадуладны побытавым цяжкасцям, перыпетыям лёсу і праблемам вялікага свету.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Рэаліі беларускага сялянскага космасу ўвасоблены таксама ў лірычных творах «Стагаванне», «У гэты вечар», «Прышыўка гузіка», «Асеннім зарападам» і інш. Так, верш «Стагаванне» (1984) уяўляе сабой рэтраспекцыю, успамін пра часы юнацтва, якое часта вяртаецца да лірычнага героя ў снах: «...Помню, стагі, / Што з табой стагавалі. / Нам ледзь паспявалі / Пласты падаваць, / Як мы іх, / Ныраючы ў замець / Духмянага сена, / Так шчыра складалі, / Збівалі, тапталі, / Што потым аж нылі / І рукі, і ногі, / Гарэлі засмяглыя вусны / І ты / Доўга з блузкі і кос / Вытрасала валошкі, / Рамонкі, мятліцу, / Мае пацалункі» [2, с. 15]. Верш палягае ў рэчышчы купалаўскай традыцыі, запачаткаванай фальклорна-рамантычнай паэмай «Яна і Я», і апявае каханне на ўлонні прыроды, неадлучнае ад штодзённай працы.

Падобныя творы, прасякнутыя адметным танкаўскім узвышана-цнатлівым эратызмам, насычаныя сакавітымі апісаннямі прыроды (сведкі кахання), адсылаюць да міфалагічна-анімістычнага ўспрыняцця рэчаіснасці, як, напрыклад, манастрафічны верш «Асеннім зарападам» (1984): «Глядзі, глядзі! / Зоры ізноў ападаюць / У спеў жураўліны. / Мо пойдзем шукаць іх? / Ці ж не дамаўляліся / Імі ўпрыгожыць / Пярсцёнак вясельны твой / І завушніцы?» [2, с. 20]. У больш познім вершы «У гэты вечар» (1991) анімістычная рэцэпцыя яшчэ больш акцэнтуецца: лес паўстае ў вобразе храма – «З яго шчадротамі-дарамі – / Маліннікамі, верасамі / З яго капэлай камароў / Ды лесуноў-рагатуноў» [2, с. 230]. Лес «вянчае» маладых – без святара, фаты і пярсцёнка, але ад гэтага іх яднанне не становіцца менш сакральным і ўрачыстым: «О, як агнём вясельных свечак / Гарэлі зоры ў гэты вечар!» [2, с. 230]. Уключанасць прыроды ў жыццё закаханых выяўляецца ў вершы «Ад вясенняй расы травы зеляянеюць...» (1984), дзе ў фальклорных традыцыях супрацьпастаўляюцца дзве стыхіі – «вясенняя» і «асенняя» – як спрыяльны і згубны для кахання час. Антытэза падкрэсліваецца лексічнай анафарай («Ад вясенняй расы травы зелянеюць, / Ад асенняй – заўжды вянуць ды сівеюць. / Ад вясенняй расы граюць птушкі шчыра, / Ад асенняй – лятуць у далёкі вырай. / Ад вясенняй расы радуецца сэрца, / Ад асенняй – чамусь у тры**возе б'ецца**» [2, с. 13]). Экспрэсія ўзмацняецца і сінтаксічнай арганізацыяй твора, аформленага ў выглядзе перыяду, які заканчваецца падагульненнем-просьбай лірычнага героя: «*І таму выслухай ты маё маленне: / На сустрэчу прыйдзі па расе вясенняй – / Па расе, ад якой салаўі п'янеюць, / Расцвітаюць сады, травы зелянеюць*» [2, с. 13].

Увогуле асобныя вершы інтымнай лірыкі разам узятыя могуць успрымацца як паэтычная гісторыя закаханай вясковай пары: напаўдзіцячыя заляцанні, нясмелыя позіркі і першыя пацалункі, гулянне да раніцы, вяселле, сямейны побыт і яго штодзённыя трывогі і радасці. У скандэнсаваным выглядзе гэтая спрадвечная гісторыя прадстаўлена ў частцы верша «На ўводзінах» (1993), які не ўвайшоў у паэтычныя зборнікі: «Пачалося ўсё даволі будна: / Ад сустрэчы з ёю каля студні, / Ад яе засмучаўшай усмешкі. / Ад забаў і гульняў на вячорках, / Ад блукання на самотных сцежках, / Аж да ранняй мігатлівай зоркі, / Аж да звону чарак пад кліч «Горка!» [2, с. 232].

Значны корпус вершаў інтымнай лірыкі канца 1980-х – 1990-х гг. складаюць творы гумарыстычнага зместу. Паэт не можа абысціся без дасціпнага жарту і лёгкай іроніі, разважаючы пра боскі падарунак Адаму і кожнаму мужчыне («Жанчына», «Можа, і я...»), гаворачы пра загадкавую сутнасць жанчыны («На мятле», «– Заўтра сустрэнемся!..», «І так рэдка сваім позіркам...»), перадаючы маналог-скаргу закаханага пра няўдалыя перамовы па тэлефоне («Скарга ў міліцыю»), дзелячыся эмоцыямі, выкліканымі зманлівым выглядам загарэлай суседкі («На праполцы»), праводзячы паралелі паміж кітайскай і беларускай мовамі («Ай!» – люблю»)... «Пры сустрэчы з сябрамі, / Вывучаю іх мову. / Пачынаю са слоў / Неабходных, жыццёвых. / Але ты дзе ўзяла / «Ай!» – кітайскае слова, / Не знаеш? / А заўсёды ў абдымках маіх / Паўтараеш» [2, с. 213] («Ай!» – люблю», 1990).

Побач з вершамі, дзе дамінуе жартоўная інтанацыя, у кнігах «Збор калосся», «Мой каўчэг» і «Errata» прадстаўлены творы медытатыўнага характару: гэта вельмі асабістыя вершы-прызнанні, вершы-інсайты. Адзін з матываў інтымнай лірыкі позняга Максіма Танка – адчуванне неспатоленасці, недагаворанасці, недавыказанасці любімай жанчыне ўсяго, што хацеў («Пытаешся...», «Ты заўсёды...», «Не ведаю…»): «Не ведаю / Як так атрымалася, / Што я і сотай долі / Табе не расказаў таго, / Пра што хацеў. / Раніцой – / Трэба было спяшацца / На працу. / Днём – / Не было нат калі / Сцерці з твару пот. / Вечарам – / Стома валіла з ног. / Праўда, / Былі яшчэ ночы, / Але ты сама, напэўна, / Помніш, / Якія яны былі / Кароткія» [2, с. 140] («Не ведаю…», 1989). У гэтых творах прысутнічаюць маркеры ўзросту – лірычны герой тоесны асобе аўтара. У іншых жа вершах ён пазбаўлены ідэнтыфікацыйных рыс і можа адначасова суадносіцца і з юнаком-рамантыкам, і са сталым чалавекам («На астранамічную тэму», «У завею», «Падарунак», «Каханне ад людзей не ўтоіш...», «Я атрымаў тваё пісьмо...», «Рука вятроў»). Лейтматывам многіх апошніх твораў інтымнай лірыкі стала думка пра ўдзячнасць лёсу за некалі падараваную сустрэчу, якая (думка) вербалізуецца, напрыклад, у вершах «Радасць сустрэчы», «Я часта...», «Нашто, скажы, свет гэты ганіць...»: «Усё ж нам пашанцавала, / Што зямля аказалася круглай. / Бо інакш, разышоўшыся некалі / У процілеглых напрамках, / Ці змаглі б мы ізноўку / Сустрэцца з табой!» [2, с. 291–292] («Радасць сустрэчы», 1993).

Біяграфізм падобных радкоў пацвярджаецца расповедамі родных і знаёмых Максіма Танка пра атмасферу ў паэтавай сям'і, яго трапяткія, на працягу доўгага сумеснага жыцця, адносіны да жонкі Любові Андрэеўны. Пацвярджэннем таго, што некалі зроблены выбар аказаўся правільным, з'яўляюцца шматлікія творы, якія здзіўляюць навізной уражання, кранальнай пяшчотай. У вершы «Прасвет» (1994) васьмідзесяцідвухгадовы паэт з замілаваннем згадвае віленскую маладосць, калі зараджалася каханне да будучай спадарожніцы жыцця: «Ну як з табой памілавацца?! / У мерзлым віленскім пакойчыку / Сядзіць ля грубкі твая маці / Са сваім неадлучным коцікам / І пераматвае пражу, / Як Пенелопа, / вяжа, / вяжа... / – Глянь, Лю, мароз крапчае хіба, / Замаляваў акно малюнкамі... / І мы адаграем на шыбе / Прасвет сваімі пацалункамі» [2, с. 313]. Анталогія айчынай інтымнай лірыкі (калі б такая стваралася) не ўяўляецца без шматлікіх манастрафічных вершаў Максіма Танка, змешчаных у апошніх прыжыццёвых кнігах («Гляджу на цябе...», «У завею», «Прачынаецца...», «Перад самагубствам» і інш.). За лаканічнай формай бачыцца глыбіня і шматслойнасць зместу, багацце і разнастайнасць адценняў інтымнага пачуцця: «Гляджу на цябе / І зайздрошчу сланечніку: / Як ён, / Воч не зводзячы з сонца, не слепне!» [2, с. 89] («Гляджу на цябе...», 1987); «Прыйшла ты / Ў завею завеяй. / Дазволь жа / Снег паатрасаць / З грудзей тваіх, / З плеч, / а з веек – / Пакуль не растаў – / Сцалаваць» [2, с. 90] («У завею», 1987).

Усведамленне няўхільнага сыходу нараджае адпаведныя мастацкія рашэнні. Так, у вершы «Выбачай за мой сціплы...» (1992), выкарыстоўваючы традыцыйныя для танкаўскай інтымнай лірыкі вобразы люстэрка, кос, караляў, завушніц, паэт стварае партрэт каханай у адбітку люстэрка: «Выбачай за мой сціплы / Падарунак-люстэрка. / Мне хацелася б, / Каб перад ім / Ты заўсёды ўсміхалася, / Не хмурыла бровы, / Расчэсвала свае косы, / Абвівала шыю караламі, / Падвешвала / Маладзікі завушніц, / Ад якіх па начах / Салаўі вар'яцеюць, / І ніколі не прыкладала яго / Да нейчых / Анямелых вуснаў» [2, с. 238]. У фінале верша адбываецца нечаканы паварот-развязка: вобраз люстэрка набывае новую семантыку – побач са звычайнымі з'яўляецца пажаданне не пабачыць сыходу дарагіх людзей.

Для паэта і, адпаведна, для лірычнага героя яго твораў расстанне з каханай надзвычай складанае. «Вядома, адразу / Расстацца з табой немагчыма» [2, с. 57], – прызнаваўся аўтар у вершы 1986 г. Максім Танк не змог развітацца з любімай жонкай,

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

што была для яго «промнем святла паміж быццём і небыццём» [2, с. 130], нават пасля таго, як 17 сакавіка 1995 г. яе не стала, захоўваў урну з прахам дома, чакаючы часу з'яднання. Пачуццём непапраўнай трагедыі, вялікай страты і непазбыўнай адзіноты поўняцца радкі аднаго з апошніх твораў «На саракавы дзень», датаванага 2 чэрвеня 1995 г.: «Разліта горкая горыч / Па чарках. / Здаецца, ўсе сабраліся / Ля тваёй урны. / Толькі няма цябе, / Хоць кожны дзень / Клічу / І чакаю, каб ты хоць / Адклікнулася» [2, с. 336].

Нацыянальны класік, што некалі ўварваўся ў літаратуру пад гучным і ваяўнічым псеўданімам, зрабіў сапраўды рэвалюцыйныя змены ў развіцці беларускай паэзіі, узняў яе на новы ўзровень мастацкага спасціжэння быцця. Адно з яркіх сведчанняў чаму – дасканалыя ў змястоўна-фармальных адносінах творы Максіма Танка на тэму кахання.

ЛІТАРАТУРА

1. Арочка, М. М. Максім Танк / М. М. Арочка // Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя : у 4 т. – Мінск, 1999–2015. – Т. 3 : 1941–1965. – 2002. – С. 312–348.
2. Танк, М. Збор твораў : у 13 т. / М. Танк / НАН Беларусі, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск : Беларус. навука, 2006–2012. – Т. 6 : Вершы (1983–1995). – 2008. – 454 с.

Зылевіч Л. П. (Мінск, Беларусь)

СУЧАСНЫ РЭПЕРТУАР ДЗІЦЯЧЫХ ВЫДАННЯЎ У БЕЛАРУСІ

Сучасны рэпертуар выданняў, адрасаваных дзецям і прадстаўленых на беларускім кніжным рынку, настолькі разнастайны, што дзецям і іх бацькам разабрацца ў ім дастаткова складана. Мэта дадзенага артыкула – даць агульную ацэнку рэпертуару дзіцячых выданняў з акцэнтам на сучасных тэндэнцыях. Аб'ектам даследавання сталі кнігі, выдадзеныя як у нашай краіне, так і ў Расіі.

За гады развіцця кнігавыдання для дзяцей традыцыйна склалася, што для гэтай катэгорыі чытачоў выпускаюць літаратуру даведачную, навукова-папулярную, вучэбную, рэлігійную, для вольнага часу і мастацкую. Даведачныя, навукова-папулярныя, вучэбныя выданні і выданні для вольнага часу дзяцей вельмі шырока прадстаўлены на беларускім кніжным рынку. Рэпертуар у гэтым сегменце рынку адпавядае запатрабаванням чытачоў, дэманструе магчымасці сучаснай паліграфічнай прамысловасці і прапануе варыянты выданняў у розным цанавым дыяпазоне для дзяцей цяпер ужо ад нуля да 17 гадоў. Для тых, каму яшчэ ад нараджэння няма і года, выпускаюцца развіццёвыя карткі і кнігі. Напрыклад, праект «Школа семи гномов» расійскага выдавецтва «Мазаіка-сінтэз» прадстаўляе сабой па 12 маляўніча праілюстраваных выданняў на кожны год жыцця дзіцяці ад нараджэння да паступлення ў школу. А выдавецтва «Росмэн» прапануе кніжкі-цацкі (кніжкі з тэрмометрам, кніжкі з акенцамі, кніжкі-пазлы і інш.) і асобныя серыі для самых маленькіх чытачоў (пакуль яшчэ слухачоў), напрыклад, серыю «Всё-всё-всё для малышей».

На сённяшні дзень найбольш даследаваны тып літаратуры – мастацкая, найменш даследаваны – рэлігійная. Паколькі менавіта ў гэтых тыпах літаратуры адбыліся заўважныя змены, ахарактарызуем літаратурна-мастацкія і рэлігійныя выданні больш падрабязна.

Дзіцячая мастацкая літаратура дастаткова кансерватыўная, асабліва тая яе частка, якая адрасавана чытачам дашкольнага і малодшага школьнага ўзросту. Для гэтай катэгорыі чытачоў кнігі выбіраюць бацькі, а яны прапануюць дзецям тое, што чыталі некалі самі, кнігі, у якасці якіх яны ўпэўнены. Таму выдаўцам вельмі цяжка прасоў-

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ